

Critical analysis of the composition "Funeral of Hammurabi" based on the critical discourse analysis approach of James Paul Gee

Hossein Elyasi Mofard¹, Assistant professor, Department of Arabic
Language and Literature, Lorestan University, Khorramabad, Iran

Zainab Ghasemi Asal, Assistant professor, Department of Arabic Language
and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran

Received: 06-06-2024

Accepted: 02-12-2024

Introduction: Based on the theory of critical discourse analysis, discourse is studied as a part of the social process and language as a body with social function and as a social practice that signifies the external world of discourse. In critical discourse analysis, language is a tool for legitimizing and producing power or a tool for disrupting power relations and its maldistribution in the society. The ultimate goal of critical discourse analysis is to get to know the part that language plays in communications. James Paul Gee seems to have been most influenced by Lacla and Mouffe's theory and approach. Paul James's approach in critical discourse analysis is a body-based approach that examines identities, actions, discourse links, dominant conflicts, and symbolic systems. Based on this approach, the present study investigates and studies the ode "The Funeral of Hammurabi Al-Akhira". The research seeks to answer the questions 'What are the mutual and highlighted identities in this poetic discourse?', 'What codes constitute the symbolic system of this ode?', 'In which category of actions is the action system in this ode?', and 'What identities does the poet represent in this poem?' Considering that the poet has a transnational perspective in this ode and draws the issue of modernity and the challenges of contemporary man not only in the Arab world but also in the whole world and considering that no research has been done on this poet so far, therefore the analysis of the discourse in the poet's verses is important based on the discourse analysis approach.

Methodology: Fowler considers literature as a discourse. In his opinion, literature should be considered as a mediator between language users that has a communication function. So, a literary text is no longer an object; it becomes an action or a process that serves communication. Paul J introduces discourse as a meaningful body. He analyzed the role of language in discourse and considered language to have a discourse function. In other words, the analysis of critical discourse according to Paul J means the analysis of language in its functional dimension. Paul Gee's approach to discourse analysis is a process based on the action-oriented analysis of discourse and the study of language in its functional dimensions. Gee's approach can be seen as developed from Theo van Leeuwen's critical approach, which examines linguistic functions, social actors and their representation in political discourse.

¹- Corresponding Author Email: elyasi.h@lu.ac.ir

Results and discussion: In this poem, the poet uses explicit language to represent the fact that people in the world see their dreams and desires arranged on a shelf, and the effort to fulfill their desires and wishes has put them on the path of murder. On the way to achieve their desires, criminals kick the innocents and sacrifice others with slogans of bravery and sacrifice. The poet draws a tangible picture of the current world, in which the orientation of ideology and strife is a sign of trying to realize dreams and satisfy desires. In this chaotic world, trying to achieve personal dreams and desires has pushed people more towards exploitation and killing, so there is a deadly competition between humans, where each one seeks to eliminate the others.

Conclusion: In this poem, the poet highlights the identity of the activists who, as politicians and power holders in the present era, seek each to exclude the others in order to satisfy their desires and wishes. In order to draw the identity of these activists and make them stand out, the poet uses semantic codes and characters with specific meaning. The use of words that have a deep connection among them draws a world that suffers from a lack of value. In the action aspect of the poet's discourse, by depicting the priority of criminals over innocents, the killing of children's sweet dreams, and the killing of Hammurabi, the poet offers a contradictory world in which reason, wisdom, and rationality are victims of human desires and wishes. The code of fire in this poem is a cognitive one that the poet interprets as the victimization of humanity in the current world by describing the killing of Prometheus at the hand of contemporary Nimrod.

Keywords: Ali Taha Al-Nubani, Contemporary Jordanian poetry, Critical discourse analysis, James Paul Gee.

References

- Agha Golzadeh, F, (2006), Critical Discourse Analysis, Tehran: Scientific and Cultural Publishing, [In Persian].
- Al-Baalbaki, M, (2012), Al-Alam al-Mawarid Maajm, Ch. 1, Beirut: Dar al-Alam Lalmalayin, [In Persian].
- Al-Nubani, A.T, (2022), The Complete Poetical Works, 1st edition, Jordan: The Hashemite Kingdom of Jordan, [In Arabic].
- Al-Sheikh, S, (2012), Mirrors of the Wilderness: The Cultural Aesthetic Forces in the Poetics of Relationships, within the book The Different Voice, Amman: Dar Refadaaat for Publishing and Distribution, [In Arabic].
- Ansarian, Sh and others, (2018), "Analysis of Hassan Rouhani's speech at the United Nations General Assembly in 2016 with the approach of Paul J's discourse analysis", *Sociolinguistics*, Volume 2, No. 2, Pp. 6, pp. 89-69, [In Persian]. doi: <https://doi.org/10.2019.42376.1188>.
- Berger, P. and Lockman, Th, (2014), Fluid love, social construction of reality (translated by Fariborz Majidi, third edition, Tehran: Scientific and Cultural) , [In Persian].
- Grimal, P, (1999), A collection of Iranian and Roman mythology, translated by Ahmad Bahmanesh, Tehran: Amirkabir publishing, [In Persian].

Howarth, D, (2015), Discourse Analysis, Tehran: Andisheh Ehsan Publication, [In Persian].

Kazemi, P, (2022), "Critical Discourse Analysis of Ghadeh Al-Saman's "Al-Habib Al-Tashtari" Poetry Collection Based on Farklaf Model", Ferdowsi University of Mashhad: *Journal of Arabic Language and Literature*, Volume 13, Number 4, Series 27, pp. 63-83, [In Persian]. [Doi: https://doi.org/10.22067/jall.v13.i4.85843](https://doi.org/10.22067/jall.v13.i4.85843).

Khorsha, S. and Tahidifar, N, (2021), "The process of using the mask for mythmaking in the discourse analysis of Lacla and Moff: the ode to the departure of Ras al-Hussein Man al-Madan al-Khaina by Qasim Haddad", *Research Journal of Arabic Literature Review*, second year, vol. 2, 99-120, [In Persian]. [Doi: 10.29252/JALC.2021.206153](https://doi.org/10.29252/JALC.2021.206153).

McDonnell, D, (2001), An introduction to the theories of discourse, translated by: Hossein Ali Nozari, Farhang Discourse, [In Persian].

Paul Gee, J, (1999), An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method. New York and London: Routledge publication.

Phillips and J, (2009), Theory and method in discourse analysis, translated by Hadi Jalili, Tehran: Ney Publishing, [In Persian].

Qaisarian, E. and others, (2018), "The social construction of love in the language of everyday life (narrative of love through the eyes of Kurdish couples)". *Journal of Cultural Society Research*, 10th Year, No. 2, Summer, pp. 81-109, [In Persian].

Rasouli, H. and Hosseini, F, (2010), "Analysis of the Poem of Scholars composed by Mohammad Mehdi Al-Jawaheri based on the theory of Norman Farklough", Imam Khomeini International University, *Lasan Mobin*, year 12, vol. 41, pp. 103-121, [In Persian]. [Doi: 10.30479/L.M.2020.13611.3061](https://doi.org/10.30479/L.M.2020.13611.3061).

Rasouli, M. Nemat Elahi, Poua, (2021), Discourse Theory: From Structuralism to Poststructuralism, Tehran: Logos Publishing, [In Persian].

Shayiri, H, (2015), Semiotic analysis of discourse, Tehran: Samit Publications, [In Persian].

Van Dijk, T, (2001), Political discourse and ideology, Working paper, Unpublished.

Zare, N. Blaavi, R. and Hashemi Tzangi, Z, (2019), "Discourse analysis of the novel "Al Harb fi Masr" by Yusef al-Aqid based on the theory of critical discourse analysis of Norman Farklough", Ferdowsi University of Mashhad: *Journal of Arabic Language and Literature*, year 12, number 1, pp. 147-160, [In Persian]. [Doi: https://doi.org/10.22067/jall.v12.i1.77205](https://doi.org/10.22067/jall.v12.i1.77205).

تحلیل انتقادی سروده‌ی «جنازة حمورابي الأخيرة» بر مبنای رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی جیمز پل جی

حسین الیاسی مفرد¹، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران
زینب قاسمی اصل، استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

تاریخ دریافت: 1403/03/17 تاریخ پذیرش: 1403/09/11

چکیده

تحلیل گفتمان انتقادی، شیوه‌ای نوین از مطالعات گفتمان‌کاوی است که زبان را به‌عنوان شکلی از کارکرد اجتماعی بررسی می‌کند. جیمز پل جی، از مشهورترین تحلیلگران حوزه‌ی تحلیل گفتمان انتقادی است که با تکیه بر مدل انتقادی ووداک، فرکلاف و لاکلا - موف، الگوی خاصی برای تحلیل انتقادی گفتمان ارائه داده است. تحلیلگران انتقادی زبان را به‌عنوان ابزار ارتباطی و واجد کارکرد اجتماعی مطالعه می‌کنند. با توجه به اینکه شعر نیز به‌قصد برقراری ارتباط تولید می‌شود، می‌توان در چارچوب این رویکرد به بررسی سروده‌ها و قصایدی پرداخت که جهت‌گیری ایدئولوژیک دارد و یا به عبارتی زبانی پروبلماتیک دارد. پژوهش حاضر بر اساس رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر پایه‌ی نظریه‌ی جیمز پل جی، به بررسی انتقادی سروده «جنازة حمورابي الأخيرة» از علی طه النوبانی می‌پردازد. بنا بر نتایج پژوهش، در این سروده دو نوع هویت متضاد برجسته‌سازی می‌شود که در تقابل و ضدیت با هم قرار دارند. شاعر در این سروده با کاربست رمزگان‌های شناختی، اسطوره‌ای و تاریخی، هویت و ماهیت کنشگران گفتمانی را برجسته می‌سازد. نمرود در بُعد نمادین خود، بازنمود حاکمان و سرمدمدارانی است که در راه رسیدن به امیال و خواسته‌های خود، به ستیز و پیکار با هم می‌پردازند و دنیای معاصر را به فضایی برای تقابل و نزاع تبدیل ساخته‌اند. شاعر با کاربست این رمزگان شناختی هویت سرمدمداران عصر حاضر را برجسته ساخته و قتل پرومته از سوی نمرود را به قربانی شدن انسانیت در عصر حاضر تعبیر می‌کند. حمورابی به‌عنوان رمزگانی پیوندساز، بیانگر ارزش‌ها و نگرش‌های مطلوب است و مرگ حمورابی در وضعیت کنشی و تقابلی، نقصان ارزشی در عصر حاضر و قربانی شدن ارزش‌ها در عصر مدرنیته را یادآور می‌شود.

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر اردن، جنازة حمورابي الأخيرة، علی طه النوبانی، جیمز پل جی، تحلیل گفتمان انتقادی.

1- پست الکترونیکی نویسنده‌ی مسئول: elyasi.h@lu.ac.ir

تحلیل گفتمان، شاخه‌ای از مطالعات متن‌کاوی است که به بررسی گفتمان بر اساس شرایط فرامنتی آن می‌پردازد. تحلیل گفتمان به‌عنوان دانشی بینارشته‌ای، متن را مدلول شرایط بیرونی و فرامنتی می‌داند که در تولید گفتمان نقش دارد و خود گفتمان نیز به‌عنوان یک عمل اجتماعی در تغییر مناسبات قدرت نقش دارد. سوسور نخستین کسی بود که به هویت اجتماعی گفتمان پی برد و دیالکتیک رابطه‌ی بین گفتمان و بافت‌های فرامنتی را مطرح کرد. بعد از وی تحلیل‌گران حوزه‌ی گفتمان، تحلیل گفتمان را به‌عنوان دانشی جدید در مطالعه‌ی متون مطرح کردند و خیلی زود به‌عنوان دانشی میان‌رشته‌ای در حوزه‌های مختلف علوم سیاسی، ارتباطات، مردم‌شناسی، زبان‌شناسی انتقادی و دیگر حوزه‌های دانش بشری مورد استقبال قرار گرفت (فرقانی، 1382: 8)؛ اما بعدها با ظهور فرکلاف و کرج وهاوس، دامنه‌ی مطالعات تحلیل گفتمان توسعه پیدا کرد و جهشی انتقادی یافت که در کنار بررسی ارتباط دیالکتیک بین گفتمان و جامعه، موضوع قدرت و ایدئولوژی را نیز بررسی می‌کند. تحلیل گفتمان انتقادی با گذر از فرضیه‌ها و انگاره‌های تحلیل گفتمان، به‌عنوان شاخه‌ی شناختی جدیدی که زائیده‌ی زبان‌شناسی انتقادی است، برای نخستین بار توسط فرکلاف مطرح شد. فرکلاف و مکتب او، دامنه‌ی وسیعی از جریان‌های تفکر جامعه‌شناختی و فلسفی را تلفیق کردند که شامل آثار گرامشی¹، باختین²، آلتوسیر³، فوکو⁴ و هابرماس⁵ می‌شود. این جریان در نهایت به توسعه‌ی آنچه که آنها تحلیل گفتمان انتقادی نامیدند، منتهی شد (هوارث، 1395: 16). این رویکرد، رویکردی میان‌رشته‌ای است که بر بنیاد جامعه‌شناختی استوار است و دانش زبان‌شناسی و تفکر انتقادی را به هم مرتبط می‌سازد (کاظمی، 1400: 64).

تحلیل گفتمان انتقادی، وجود قدرت، ایدئولوژی و هژمونی را هویت‌بخش گفتمان می‌داند و به بررسی این روابط و مناسبات می‌پردازد. رویکرد تحلیل گفتمان صرفاً در سطح توصیف باقی مانده بود؛ اما تحلیل گفتمان انتقادی از آنچه بافت فردی تلقی می‌شد، فراتر رفت و در سطح کلانتری، جامعه، بافت موقعیتی، ایدئولوژی و مفاهیم قدرت را در کانون توجه خود قرارداد.

بر اساس نظریه‌ی تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان به‌عنوان بخشی از فرایند اجتماعی و زبان با پیکره‌ای دارای کارکرد اجتماعی و به‌عنوان یک فعالیت اجتماعی که مدلول جهان بیرونی گفتمان است، مورد مطالعه قرار می‌گیرد و «در مقابل گفتمان با کارکرد اجتماعی خود، در تغییر جامعه و مناسبات قدرت نقش دارد و در واقع مرز فاصل بین تحلیل گفتمان و تحلیل انتقادی گفتمان

ریشه‌یابی مفاهیمی همچون قدرت و ایدئولوژی و پرکتیس ایدئولوژیک در تحلیل انتقادی گفتمان است» (رسولی و نعمت الهی، 1400: 26).

فرکلاف⁶ به‌عنوان طلبه‌دار رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی، CDA را توسعه‌ی یک چارچوب تحلیلی (نظریه و متد) برای مطالعه‌ی زبان در رابطه با قدرت و ایدئولوژی می‌داند. ون‌دایک⁷ نیز تحلیل گفتمان انتقادی را نوعی از گفتمان‌کاوی می‌داند که روش‌های سوءاستفاده از قدرت اجتماعی، سلطه، نابرابری و نیز مقاومت متون در بافت‌های اجتماعی و سیاسی در مقابل آن را مورد مطالعه قرار می‌دهد (Van Dijk, 1998: 1).

تحلیل گفتمان انتقادی، زبان را به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی و مسأله‌دار مطالعه می‌کند و مسأله‌دار بودن زبان گفتمان، مدلول مفاهیمی چون قدرت، هژمونی و ایدئولوژی است که هویت آن را مشخص می‌سازد. در واقع تحلیل گفتمان انتقادی روابط ساختاری آشکار یا پنهان سلطه، تبعیض نژادی، قدرت و کنترل و تجلی آن در زبان را بررسی می‌کنند (آقاگل‌زاده، 1385: 3). فرکلاف بر این باور است که در کنار تأثیر ساختارهای کلان جامعه بر گفتمان خرد، ساختارهای خرد هم می‌توانند سبب بازتولید ساختارهای کلان و ایدئولوژیک شوند (زارع و همکاران، 1399: 157).

در تحلیل گفتمان انتقادی، زبان، ابزاری برای مشروعیت‌بخشی و تولید قدرت و یا ابزاری برای برهم‌زدن مناسبات قدرت و سوء توزیع آن در جامعه است. هدف نهایی تحلیل گفتمان انتقادی، رسیدن به شناخت و شناخت بخشی است که ون‌دایک در مربع خود آن را به‌عنوان مقصد نهایی تحلیل گفتمان خود معرفی می‌کند. به‌نظر می‌رسد جیمز پل جی بیشترین تأثیر را از نظریه و رویکرد لاکلا و موف داشته است. رویکرد پل جیمز در تحلیل گفتمان انتقادی، رویکردی پیکره‌بنیاد است که به بررسی هویت‌ها، کنش‌ها، پیوندهای گفتمانی، منازعات غالب و نظام‌های نشانه‌ای می‌پردازد. پژوهش حاضر بر اساس این رویکرد به بررسی و مطالعه‌ی قصیده‌ی «جنازة حمورابي الأخيرة» اثر علی طه النوبانی⁸، شاعر معاصر اردنی می‌پردازد.

هدف پژوهش حاضر، یافتن پاسخی برای این پرسش‌ها است:

هویت‌های متقابل و برجسته‌شده در این گفتمان شعری کدام است و شاعر چه هویت‌هایی را

بازنمایی می‌کند؟

وجود کدام نظام کنشی و منظومه‌ی نشانه‌ای پیکربندی اصلی این سروده را تشکیل می‌دهد؟
باتوجه‌به اینکه شاعر در این قصیده نگرش فراملی دارد و موضوع مدرنیته و چالش‌های انسان معاصر را نه فقط در جهان عرب، بلکه در کل دنیا ترسیم می‌کند و با توجه به اینکه تاکنون پژوهشی

درباره‌ی این شاعر دغدغه‌مند صورت نگرفته است، لذا بررسی گفتمان شعری این شاعر بر اساس رویکرد تحلیل گفتمان حائز اهمیت است.

پیشینه‌ی پژوهش

با توجه به قابلیت‌های روش تحلیل گفتمان انتقادی، امروزه تحقیقات زیادی بر اساس رویکردهای مختلف آن صورت می‌گیرد. در این بخش به مهم‌ترین آثاری که بر اساس الگوی پل جی نوشته شده‌اند، اشاره می‌شود. لازم به ذکر است که تاکنون متون ادبی بر اساس این رویکرد مورد بررسی قرارنگرفته و پژوهش‌های منتشرشده در حوزه‌ی آثار سینمایی و سخنرانی‌های سیاسی است:

مژگان فراهانی و هادی خانیکی در مقاله‌ای با عنوان «قدرت و پاد قدرت جنسیتی در سینمای ایران مقایسه تطبیقی آثار تهمینه میلانی و رخشان بنی‌اعتماد» (زن در فرهنگ و هنر، شماره 2: 1394)، با بهره‌گیری از تحلیل گفتمان انتقادی با ترکیب دو نظریه‌ی جی و وداک، با نگاه تطبیقی، به بررسی این مجموعه از آثار پرداخته‌اند.

شادی انصاریان و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی سخنرانی حسن روحانی در مجمع عمومی سازمان ملل در سال 1396 با رویکرد تحلیل گفتمان جیمز پل جی» (زبان‌شناسی اجتماعی، شماره 6: 1398) بر اساس رویکرد مذکور، به تحلیل انتقادی سخنرانی رئیس‌جمهور پرداخته‌اند.

محمد رحیمیان و همکاران در مقاله‌ی «تحلیل محتوای آثار گفتمان مارکسیستی در فرآیند انقلاب اسلامی بر اساس نظریه‌ی جیمز پل جی» (پژوهش‌های انقلاب اسلامی، شماره 43: 1401) بر اساس محورهای مطرح در نظریه‌ی مذکور، به بررسی آثار گفتمان مارکسیستی در گفتمان انقلاب پرداخته و در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که آثار مارکسیستی در تلاش بوده تا نظم برآمده از حکومت پهلوی را به چالش کشیده و کلمه‌ی حرکت را به سوی انقلاب سوق دهد. همچنین برخی آثار مارکسیستی تنها راه‌هایی از انسداد پهلوی را اقدام مسلحانه دانسته و برخی نیز حرکت مسالمت آمیز را چاره ساز می‌دانستند.

درباره‌ی شعر نوبانی نیز پژوهش‌هایی انجام گرفته که در ادامه به آنها اشاره، سپس تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین بیان می‌شود:

«السمات الاسلویة في ديوان عندما نقت علينا الريح لعلی طه النوبانی» (2024) پایان‌نامه‌ای است نوشته‌ی جدو فتحیه؛ نگارنده در پژوهش خود ویژگی‌های سبکی این مجموعه شعری را تحلیل و ایقاع و ساختارهایی معنادار زبانی را بررسی کرده است. حمدان یوسف حسین محمود در مقاله‌ی خود با عنوان «تجلیات الاغتراب في شعر علی طه النوبانی» (جرش للبحوث والدراسات، العدد 24: 2023) به بررسی نوستالژی تاریخی در شعر شاعر پرداخته و برخی رمزگان‌های و اشاره‌های تاریخی دارای معنا و دلالت را تحلیل کرده است. با توجه به پیشینه‌ی فوق، می‌توان به این نتیجه رسید که پژوهش دیگری درباره‌ی شعر این شاعر اردنی نگاشته نشده و باتوجه به اهمیت موضوع و نقش تحلیل گفتمان انتقادی در واکاوی متون ادبی و تحلیل عمیق آن، لذا شعر علی طه النوبانی بر اساس الگوی جیمز پل جی⁹ بررسی و بر اساس محورهای مطرح در این الگو تحلیل می‌شود.

رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی پل جی

تحلیل گفتمان انتقادی به عنوان رهیافت جدیدی از زبان‌شناسی انتقادی، فراتر از تحلیل صرف واحدهای زبانی، ایدئولوژی و مفاهیمی چون هژمونی و قدرت و ارتباط دوسویه بین گفتمان و جهان پیرامون گفتمان را بررسی می‌کند. بر اساس رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان فقط ساخته و برساخته‌ی فضای سیاسی و فرهنگی و اجتماعی نیست؛ بلکه خود نیز سازنده است و نقش مهمی در بازتولید مناسبات قدرت به عنوان یک عمل اجتماعی دارد. تحلیل گفتمان انتقادی «گفتمان را به عنوان پدیده‌ی اجتماعی فعالی بررسی می‌کند که از نظر فوکو در تولید دانش‌ها، هویت‌ها و روابط اجتماعی نقش دارد، همچنین مناسبات قدرت را بازتولید کرده و هم زمان سایر ساختارهای اجتماعی به آن شکل می‌دهند» (فیلیپس و یورگنسن، 1389: 128).

فرکلاف برای نخستین بار با تأثیرپذیری از مطالعات آلتوسر، گرامشی، فوکو و دیگر صاحب‌نظران عرصه‌ی زبان‌شناسی انتقادی، این حوزه‌ی نوین از دانش بشری را به صورت روشمند توسعه داد. وجه مشترک میان تمام پارادایم‌های تحلیل گفتمان انتقادی، ارتباط گفتمان با جامعه، وجود جهت‌گیری ایدئولوژی در گفتمان و نقش آن در تولید دانش و هویت‌ها است. هرچند که تحلیل گفتمان بیشتر رسانه و گفتمان‌های سیاسی را بررسی می‌کند؛ اما نمی‌توان ادبیات را از این رویکرد نوین بیگانه دانست. ادبیات با توجه به برخورداری از ایدئولوژی و پیوند عمیق خود با جامعه، می‌تواند میدان بررسی و تحلیل انتقادی قرار گیرد.

فاولر¹⁰ به ادبیات همچون گفتمان می‌نگرد و به اعتقاد وی باید ادبیات را به‌عنوان یک میانجی میان کاربران زبان دانست که کارکرد ارتباطی دارد و متن ادبی دیگر ابژه نیست و بدل به یک کنش یا فرآیند می‌شود (فاولر، 1390: 99-100) که در خدمت ارتباط است. پل جی، گفتمان را به‌عنوان پیکره‌ای معنادار معرفی می‌کند. او در رویکردش، به تحلیل نقش زبان در گفتمان پرداخته و زبان را دارای کارکرد گفتمانی می‌داند. به عبارتی تحلیل گفتمان انتقادی از نظر پل جی، یعنی تحلیل زبان در بعد کارکردی آن.

رویکرد پل جی در تحلیل گفتمان فرآیندی مبتنی بر تحلیل کنش محور گفتمان و مطالعه‌ی زبان در ابعاد کارکردی آن است. این رویکرد را می‌توان رویکردی توسعه‌یافته از رویکرد انتقادی تئو ون لیوون دانست که کارکردهای زبانی، کنشگران اجتماعی و بازنمایی آنان را در گفتمان سیاسی بررسی و تحلیل می‌کند.

بررسی قصیده‌ی جنازه‌ حمورابی الأخيرة

گفتمان نوعی از کاربرد زبان در بُعد اجتماعی آن است و زبان همانگونه که دریدا¹¹ بیان کرده، وقتی پروبلماتیک و مسأله‌دار می‌شود، وارد حوزه‌ی گفتمان می‌گردد. زبان به عنوان پدیده‌ای اجتماعی وقتی موضوع هژمونی و قدرت و ایدئولوژی را مطرح می‌کند، به گفتمان تبدیل می‌شود و تحلیل گفتمان نیز به عنوان یک رویکرد شناختی جدید، گفتمان را به عنوان یک پرکتیس اجتماعی بررسی می‌کند که ارتباطی دیالکتیکی با جامعه و محیط بیرون از خود دارد. هر گفتمان از یک جهان‌بینی خاص خود برخوردار است و تحلیل گفتمان انتقادی با بررسی کنش‌های گفتمانی و موضوع تقابل هویت‌ها و برجسته‌سازی و به حاشیه‌رانی و موضوع پیکربندی نشانه‌ای، به دنبال دریافت جهان‌بینی متن و گفتمان است؛ اما تمام پارادایم‌های تحلیل گفتمان انتقادی چنین نگرشی ندارند و بعد از نورمن فرکلاف، پارادایم‌های مختلفی ظهور کرد که بیشتر نگرش متنی داشته‌اند. از جمله رویکرد جیمز پل جی در تحلیل گفتمان انتقادی که رویکردی متن‌بنیاد است، بر خود متن به عنوان یک گفتمان مسأله‌دار تمرکز می‌کند، گفتمان را در ابعاد برجسته‌سازی، کنش‌ها، هویت‌ها، رمزگان‌های شناختی، پیوندها و روابط میان کنشگران گفتمانی بررسی می‌نماید و این‌گونه به دنبال رسیدن به شناختی از جهان‌بینی متن است. پژوهش حاضر با تکیه بر رویکرد مذکور و با تحلیل کنش‌ها و هویت‌ها و برجسته‌سازی آنها و مطالعه‌ی نظام نشانه‌ای متن، به بررسی قصیده‌ی علی طه النوبانی شاعر معاصر اردنی می‌پردازد.

تحلیل کنش‌های گفتمانی

علی طه النوبانی شاعر و داستان نویس معاصر اردنی، این قصیده را در سال 1995 میلادی، سروده است. نگاه شاعر، نگاهی جهان شمول است و در این قصیده، تراژدی انسان معاصر و همچنین جهان دردآلود مردم رنج‌دیده را ترسیم می‌کند. این اوضاع نابسامان مدلول وجود سیاستمدارانی است که با اندیشه‌ی استعلاایی خود، جهان کنونی را میدانی برای نزاع و جنگ قرار داده‌اند و برای رسیدن به اهداف خود، همچون درنده‌خویان به جان هم افتاده‌اند.

وی فضایی زیستی را ترسیم می‌کند که تقابل گفتمان‌ها، هویت آن را تشکیل می‌دهد. انسانیت در جهان موردنظر نوبانی، قربانی طمع، وحشی‌گری و کنش‌های متقابل به منظور ارضای تمایلات انسان شده است. انسانیت، عقلانیت و خرد در این قصیده، دال مرکزی قصیده را تشکیل می‌دهد. در واقع شاعر در این قصیده با کاربست رمزگان‌های طبیعی، تاریخی و شناختی، به دنبال محکوم کردن دنیای حاضر، سرزنش مدرنیته و رسواسازی سردمدارانی است که نگون‌بختی را برای انسان معاصر به ارمغان آورده‌اند.

پل جی در سطح نخست از تحلیل گفتمان خود، کنش‌های آغازین را بررسی کرده و به توصیف نظام کنشی گفتمان می‌پردازد. هدف از تحلیل کنش‌های گفتمان، رسیدن به معنای مرکزی گفتمان است (شعیری، 1395: 19).

گفتمان‌پرداز از طریق نمادها و شخصیت‌ها، به سازماندهی کنش‌ها در گفتمان خود پرداخته و این‌گونه کنش در مرکز عملیات گفتمانی قرار می‌گیرد؛ سرانجام با به کارگیری کنش‌های نمادین، به تولید معنا می‌پردازد. نوبانی در آغاز قصیده‌ی خود، نبود منطق و مرگ انسانیت را برجسته‌ساخته و فضایی ظالمانه را ترسیم می‌کند که در آن صاحبان قدرت، ثروت این وطن و سرزمین را به یغما می‌برند و مردم در فقر و تنگدستی زندگی می‌کنند. شاعر فضایی کنشی را به تصویر می‌کشد که در آن مادی‌گرایی و طغیان، سبب درد و رنج انسان معاصر است:

«يجتاحني الإعصاُ في وُضَح النهار/ يضيُع المنطق في كل مسارٍ/ أفلسف الإنسانية ألف مرة/
أرى مجزرة الجياع/ أنا المسكين على مائدة اللثام/ تضيع ما بين الكتب/ أقصوصةً تحكي للطفل
كي ينام...»¹² (النوباني، 2022: 25).

گردباد در این بخش از قصیده، رمزگانی است که از طغیان‌گرایی‌ها و تمایلات مادی به‌عنوان عامل درد و رنج انسان معاصر تعبیر می‌کند. طوفان‌هایی که در روز روشن وجود شاعر را در

می‌نوردد، در بُعد جانشینی به طغیان مادی‌گرایی که درد و رنج را برای انسان امروزی به ارمغان آورده، اشاره دارد. وجود گردباد در روشنایی روز، تمثیلی از فضای هرج و مرج بحران زده‌ای است که شاعر در آن زیست می‌کند. در این منظومه نشانه‌ای مجزرة الجیاع، ضیاع المنطق و ضیاع اقصوصة الاطفال بین الکتب، مدلول مادی‌گرایی و طغیان آن در جامعه‌ی معاصر و فضای آشفته‌ای است که شاعر در آن زندگی می‌کند. در سپهر نشانه‌ای این بخش از سروده، گرسنگی و فضایی زیستی نامناسبی که شاعر در آن زیست می‌کند و تعبیر از کشتار گرسنگان، مدلول گردباد است که در بُعد نمادین واژه، به مادی‌گرایی حاکم در عصر حاضر اشاره دارد که موجب از بین رفتن منطق، وجود فاصله‌ی طبقاتی و درد و رنج طبقات پایین جامعه شده است. کتاب در این سروده، یک رمزگان شناختی است که گم‌شدن داستان‌های کودکان در بین کتب، از یک سو به نبود علم و آگاهی و شناخت اشاره دارد و از سوی دیگر، نابودی رؤیاهای کودکانی را ترسیم می‌کند که قربانی نزاع، درگیری و سودجویی حاکمان شده است. غیاب منطق در عصر حاضر، مدلول طغیان مادی-گرایی است که موجب ایجاد خوی وحشی‌گری در وجود انسان معاصر است و نابودی رؤیاهای انسان درد کشیده و رنجور امروزی را به دنبال داشته است. وجود شاعر به عنوان یک سوژه‌ی گفتمانی که گردبادها او را در می‌نوردند و در نهایت بر سر خوان فرومایگان به ضیافت می‌نشیند، در بُعد نشانه‌ای خود، به یکی دیگر از چالش‌های جهان کنونی اشاره می‌کند. در جهان کنونی حتی روشنفکران هم دچار بحران هویت شده و به جای اینکه به روشنگری پردازند و در صف مردم و گرسنگان باشند، بر سر خوان فرومایگان نشسته که مدلول همان طغیان مادی‌گرایی است که حتی شاعر را مغلوب خود ساخته و هویت وی را تغییر داده است.

حضور کنش‌ها در این بخش از قصیده، فضای زیستی شاعر را ترسیم می‌کند و در بُعد نمادین به هویت عصر حاضر اشاره می‌کند؛ عصری که در آن رؤیاهای کودکان نابود شده و انسان در یوغ بردگی قرار گرفته است.

در چنین شرایطی صاحبان قدرت، نمرودوار جور و ستم را در حق مردمان ستم‌دیده روا می‌دارند. نابودی لالایی کودکان در این قصیده بیانگر نابودی رؤیاهای کودکان است. نابودی و گم‌شدن لالایی کودکان در بُعد نشانه‌ای، رنج‌های کودکان جهان را ترسیم می‌کند که قربانی طمع صاحبان قدرت می‌شود. شاعر در این قصیده، نشستن بر سر سفره انسان‌های پست را به نوعی دوگانگی تعبیر می‌کند.

در بُعد نشانه‌ای، این تصویر محکومیت روشنفکرانی است که در جامعه‌ی فقرزده و ستم‌دیده، رؤیاهای کودکان در آن به فراموشی سپرده شده است؛ سرزنش روشنفکرانی که رنج جامعه‌ی معاصر را به چشم خود می‌بینند؛ ولی نقشی ایفا نمی‌کنند و نه تنها به فکر مبارزه با استبداد و تلاش برای پایین کشیدن قدرتمندان از اریکه‌ی قدرت نیستند؛ بلکه بر سر خوان آنها نشسته و به آنها خدمت می‌کنند. در جامعه‌ای که النوبانی ترسیم می‌کند، معیارهای اخلاقی و انسانی رنگ‌باخته و روشنفکران به جای اینکه به دفاع از حق مردمان رنج دیده بپردازند و صاحبان قدرت را محکوم کنند، به دنبال مشروعیت بخشی به آنها هستند:

«نَمْرُودُ يُلْقَى الْقَمَحَ فِي عَمَقِ الْمَحِيطِ / وَالْكَتْلَةُ السُّودَاءُ فِي قَلْبِ الْجِياعِ / تَكْبُرُ يَوْمًا بَعْدَ يَوْمٍ / مَا أَرْخَصَ الْإِنْسَانُ فِي سَوْقِ الذَّهَبِ»¹³ (همان: 26-27).

نمرود در این بخش از قصیده، رمزگانی شناختی و مصداق حاکمانی است که ثروت وطن را به یغما برده‌اند. تعبیر انداختن گندم‌ها در عمق اقیانوس، به هدر دادن ثروت مردم اشاره دارد. در واقع شاعر با این تعبیر، به غیاب کنش اخلاقی در سطح ارتباط بین سیاستمداران و صاحبان قدرت اشاره می‌کند. کنش به کاررفته در این قصیده، کنشی حسی و حرکتی است و با زمان حال در ارتباط است. شاعر با کاربست این کنش حسی و متعلقاتی که بیشتر حسی هستند، تصویری زنده و پویا، از هدر دادن ثروت‌ها از سوی حاکمان جور ارائه می‌کند.

سمت دیگر این فضای کنشی، گرسنگان و دردمندانی است که هر روز تیره بخت‌تر می‌شوند. شاعر با ترسیم دو کنش حسی در این بخش از سروده‌ی خود، به وجود فضایی متقابل و کنشی اشاره می‌کند که هر کنش مدلول کنش دیگری است. عمیق‌تر شدن تیرگی و بدبختی گرسنگان این وطن و سرزمین، مدلول هدر دادن بی رویه‌ی ثروت‌های طبیعی است که صاحبان قدرت در اختیار و حصار خود درآورده‌اند:

«يُقَطَّعُ رَأْسُ كُلِّ قَاضٍ عَادِلٍ / يُقَدِّمُ الْمَتَّهِمُونَ / تُقَذَّفُ السَّكِينُ فِي عَمَقِ الْمَحِيطِ / يَصْفَقُ النَّمْرُودُ / ضَمِيرَ الْعَالَمِ يَطْعَنُ فِي الضُّلُوعِ وَأَنَا غَارِقٌ فِي الْقَدْرِ»¹⁴ (همان: 28).

در این سروده شاعر با کاربست افعال حسی و حرکتی، جهانی را ترسیم می‌کند که در آن عدالت قربانی نابرابری می‌شود و از بحران ارزشی رنج می‌برد. پیکره‌ی شعری در این قصیده، پیکره‌ای منسجم و حاصل انسجام کنشی و دستوری و معنایی است. به عبارتی انسجام یک متن هم محصول معنا، هم واژگان، هم دستور و زمان افعال است (رسولی و نعمت الهی، 1400: 111).

یک منظومه‌ی کنشی منسجم، نتیجه‌ی حضور کنش‌های همزمان و پیوسته است که از نظر معنایی، منظومه‌ای با ثبات معنایی منسجم را خلق می‌کند. در این سروده نمرود در بُعد هویتی، بیانگر حاکمان ستمگر و مستبدی است که عدالت را پاس نمی‌دارند و ظلم و جور در حق مردم را می‌ستایند. کنش حسی و حرکتی دست‌زدن نمرود بیانگر همین است. شاعر در این قصیده، به دنبال ترسیم چهره واقعی و ارائه‌ی تصویری پویا از جهان کنونی است.

بدین منظور شاعر از کنش‌های حسی و زبانی نمادین بهره‌گرفته تا با به‌کارگیری آنها، جهانی قابل دسترس بسازد. در واقع دنیای نمادها و نشانه‌ها و بُعد نقش‌گرای کنش‌های متنی و به طور کلی زبان، مجرای موجود و در دسترس برای ایجاد پیوند میان انسان و جهان بیرون از متن است (برگر و لاکمن، 1394: 33). به همین دلیل، شاعر در این سروده با به‌کارگیری رمزگان‌های شناختی و کنش‌های حسی و زبانی نمادین که کاربست آن خلق تکانه‌ی عاطفی در وجود گفتمان‌پذیر را به دنبال دارد، در پی خلق پیوند بین جهان بیرونی و گفته‌پذیر و ارائه‌ی تصویری حسی و پویا از جهانی می‌باشد که نقصان ارزشی بر آن سایه انداخته است. در جهانی که نوبانی در این منظومه معنایی منسجم ترسیم می‌کند، متهمان بر عادلان برتری داشته و ستایش می‌شوند و وجدان بیداری وجود ندارد. واژه‌ی «سکین» در این سرود، نماد اعتراض و انقلاب است.

در جهانی که بی‌عدالتی موج می‌زند و جرم و جنایت و متهم‌شدن به عنوان گزاره‌ای ارزشی مورد تشویق قرار دارد، هیچ اعتراض، تقابل و انقلابی برای تغییر اوضاع نابسامان صورت نمی‌گیرد و مردم پذیرای این جور و ستم و بی‌عدالتی هستند. طرحواری حسی و حرکتی و حجمی که در رمزگان دریا و کنش پرتاب کردن چاقو در دریا نشان داده شده، به فقدان فضای تقابلی کنشی و نبود اعتراض و انقلاب در این فضای زیستی نابسامان اشاره می‌کند. مردمان اوضاع نابسامان کنونی را به چشم خود می‌بینند، اما حاضر نیستند برای ایجاد تغییر و دگرگونی در آن حرکت و تلاش کنند و در انتظار نشسته، این بدبختی را همچون تقدیر و سرنوشت خود پذیرفته‌اند و تلاشی برای تغییر آن نمی‌کنند.

برجسته‌سازی هویت‌ها

تحلیل گفتمان انتقادی به بررسی هویت کنشگران گفتمانی می‌پردازد. پل جی در رویکرد خود با تأثیرپذیری از رویکرد کنش‌محور تنوون لیون، به بررسی کنشگران و هویت گفتمانی آنها می‌پردازد. ون لیون با بررسی کنش‌های گفتمانی و الگوهایی همچون طرد و حذف و جانشینی در سطح

کنشگران، به بازنمایی آنان پرداخته و پل جی نیز در تحلیل انتقادی گفتمان، زبان را به عنوان پدیده‌ای هویت‌ساز بررسی می‌کند. وی با بررسی کنشگران، هویت ترسیم‌شده‌ی آنها در گفتمان را برجسته‌سازی می‌کند.

زبان از نظر پل جی، ابعادی از پدیده‌ها را برجسته می‌کند، هویت‌ها را پدیدار و به بررسی روابط میان انسان‌ها می‌پردازد (قیصریان و همکاران، 1398: 98). در شعر النوبانی، حضور کنشگران بر اساس حذف و جانشینی انجام گرفته است. شاعر در این سروده با به کارگیری نمادها و رمزگان‌های مختلف، به هویت و ماهیت حاکمان و سردمداران اشاره می‌کند:

«العشب الیابسُ الأفقُ/ غبارالصیف یقتحمُ العالم حولي/ یلسعُنِي كالنحل/ الاشياء/ سوی اللون الأصفر للعشب/ من صلب الأشياء/ ومن قطرة الماء. تقصف الأفاعی/ تحرمني/ أو ترميني بالفسق¹⁵» (النوبانی، 2022: 70-71).

شاعر در این بخش از سروده با کاربست رمزگان‌های شناختی، به بی‌رونتی جهان کنونی و زوال آن اشاره می‌کند. رمزگان "العشب" در این سروده، رمزگانی شناختی است و برگرفته از اسطوره‌ی «گیلگمش¹⁶» و دوست وی «أنکیدو» است. گیاه جاودانی در شعر معاصر عرب، نماد زندگی جاودانه و رمز حیات ابدی است. شاعر در این سروده خشکی گیاه جاودانگی را توصیف و با این تصویر شعر حسی، به وضع تراژیک که در آن قرار دارد، اشاره می‌کند (الشیخ، 2012: 32).

این وضع تراژیک مدلول حضور سردمدارانی است که همچون افعی، حضورشان فقط رنج را برای مردم به دنبال داشته است و این رمزگان از هویت و ماهیت صاحبان قدرت پرده برمی‌دارد. در این بخش، ارتباط لفظی و معنایی بین واژگان و تصاویر هنری، دنیای زندگی شاعر را ترسیم می‌کند. عینی و حسی بودن واژگانی همچون تاریکی/ الظلام/ خشکی گیاه جاودانه و رنگ زرد گیاه جاودانگی، تصویری حسی و پویا، مطابق با واقعیت جهان معاصر را به تصویر می‌کشد. شاعر با کاربست رمزگان گیاه جاودانگی و اسناد دو وصف خشکی و پژمردگی و زردشدن رنگ آن، به زندگی بی‌روح و رونق کنونی اشاره می‌کند که در آن ارزش‌ها از بین رفته و ضد ارزش‌ها و آفت‌ها بر همه جا سایه انداخته است. رنگ زرد از نگاه نشانه‌شناختی دلالتی مغایر از دلالت رنگ سبز دارد. رنگ زرد از نگاه نشانه‌شناسی، معانی حزن و اندوه پژمردگی و مرگ طبیعت زنده را یادآور می‌شود (بلاوی و آباد، 2012: 26). رنگ زرد در بُعد نشانه‌ای، زردی رخسار مردگان قبل از مرگ را نیز تداعی می‌کند و شاعر با توصیف زرد رنگی گیاه جاودانگی، به نابودی و زوال زندگی در جهان کنونی اشاره

می‌کند که قربانی اطماع و تمایلات نفسانی شده و در نتیجه فسق و بزهکاری روح خود را از دست داده است.

در بُعد نشانه‌ای، رمزگان افعی می‌تواند تعبیری از نابودی ارزش‌ها در جامعه باشد. شخصیت در مقام کنش‌پذیر، از سوی مارهایی که او را احاطه کرده، به دام گناه و فسق و فجور می‌افتد و شاعر با ترسیم این فضا از نابودی ارزش‌های دینی و اخلاقی در جامعه‌ی معاصر تعبیر می‌کند. شاعر با به‌کارگیری رمزگان‌های دیگر، از هویت کنشگران گفتمانی تعبیر می‌کند:

«مخالِبُ النمروذ تغرس في هیکل سارق النار/ جیاع لا تعرف للخبز مذاقاً/ کلاب لا تعرف للحب مذاقاً/ لابسُ النصفُ في المقهى یرقصون/ ونصف عالما غریق/ الشمس تصرخ والقمر/ والله ما عدل البشر¹⁷» (النوبانی، 2022: 33).

در این نمونه، شاعر دنیایی سراسر تناقض و تضاد را به تصویر می‌کشد. پل جی در رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی خود، به دنبال بررسی جهان ترسیم‌شده در گفتمان است. جهان ترسیم‌شده از نظر وی، قلمرو ذهنی و یا گفتمانی است که وابسته به اجتماع و یا فرهنگ بوده و گفته‌پرداز در گفتمان خود، به تفسیر و ترسیم موقعیت‌ها و رویدادهای جهان پیرامون خود می‌پردازد (انصاریان و همکاران، 1398: 74).

با تحلیل انتقادی گفتمان شعری حاضر مشخص می‌شود که دنیای ترسیم‌شده به وسیله‌ی شاعر، از بحران ارزشی رنج می‌برد؛ دنیایی که در آن صاحبان قدرت و مکتب، دشمن انسانیت هستند و شاعر با برجسته‌کردن هویت این جهان و هویت کنشگران، چهره‌ای حقیقی از دنیای پیرامون خود را ترسیم می‌کند. نمروذ به هویت و ماهیت صاحبان قدرت در عصر حاضر اشاره دارد. شاعر با کاربست این رمز، هویت حقیقی آنها را برجسته می‌سازد.

النوبانی در این سروده با کاربست رمزگان آتش، اسطوره‌ی «پرومته» را در گفتمان شعری فراخوانده است. نقل است که زئوس به‌عنوان خدای خدایان، این قدرت را به پرومته داد تا همه چیز را در آغاز آفرینش در اختیار انسان قرار دهد به جز آتش و اما پرومته به‌خاطر عشق به انسان و انسانیت، آتش را نیز در اختیار انسان‌ها قرار داد و وقتی زئوس باخبر شد، دستور داد تا او را بر قله‌ی قاف به دار آویخته تا خوراک عقاب‌ها شود و چنین شد. هر روز عقابی تیز چنگ بر سر او فرود می‌آمد و جگر و پهلوی او را می‌درید و روز بعد جگر او او مجدداً می‌روئید و عقاب نیز هر روز جگر روئیده او را می‌درید (زینی‌وند و همکاران، 1392: 88).

پرومته در شعر معاصر نماد شخص عاشق انسانیت است. شاعر در این سروده با تعبیر فرورفتن چنگال‌های نمروذ در پیکر پرومته، هویت و ماهیت صاحبان قدرت در عصر حاضر را برجسته

می‌سازد. از نگاه نوبانی سردمداران و صاحبان قدرت، در عصر حاضر دشمن انسان و انسانیت هستند و انسانیت قربانی خواسته‌های آنان شده است.

النوبانی در این سرود هویت دیگری را برجسته می‌سازد. "کلاب" در این سروده از هویت و ماهیت صاحبان قدرت پرده بر می‌دارد. درنده‌خویی و وحشی‌گری، هویت و ماهیت صاحبان قدرت در عصر حاضر است. جهانی که وی ترسیم می‌کند، جهانی است سرشار از تناقضات و تضادها و در این جهان انسانیت و عدالت، قربانی طغیان صاحبان قدرت گشته است. شاعر در این سروده در کنار برجسته‌سازی هویت کنشگران، ماهیت عصر حاضر را برجسته می‌سازد.

عصر حاضر، عصری است که تضاد و فاصله‌ی طبقاتی هویت و تشکیل‌دهنده‌ی ماهیت آن است. شاعر در این سروده دنیای حاضر را اینگونه ترسیم می‌کند: نصف آن در قهوه‌خانه‌ها به رقص و پایکوبی مشغول هستند و نصف دیگر در نگون بختی غرق شده‌اند. شاعر با این تعبیر به فاصله‌ی طبقاتی بین مردم تعبیر اشاره دارد.

این موقعیت مدلول حضور سیاستمداران، صاحبان قدرت و کسانی است که عدالت را پاس نمی‌دارند و خورشید، نماد زندگی، از بی‌عدالتی آنها ناله سر می‌دهد. سردمدارانی که با عشق و الفت بیگانه هستند و هیچ‌گاه طعم عشق به مردم، وطن و انسانیت را نچشیده‌اند و از این‌روست که نمرودوار با خوی وحشی‌گری پا بر رقاب مردم گذاشته‌اند.

سیاست گفتمانی

منظور از سیاست در رویکرد جی، سیاست گفتمانی است. سیاست گفتمانی در این نظریه به رویکردهای زبانی اشاره دارد که دیدگاه مشخصی را بیان می‌کنند. به عبارتی تحلیل گفتمان انتقادی در بررسی سیاست گفتمانی، به بررسی گرامر و کلمات در گفتمان می‌پردازد تا برای این سؤال "چگونه یک دیدگاه در یک گفتمان ترویج می‌شود و چگونه واژگان و گرامر در ساخت یک دیدگاه و ارائه یک رویکرد در کنار هم قرار می‌گیرند و به یک دیدگاه و رویکرد مشخص تشویق می‌کنند" جوابی بیابد (Gee, 2014: 114).

در شعر النوبانی تنها راه نجات و رهایی از شرایط نامناسب و مصیبت‌بار در جهان کنونی، شکل‌گیری یک جریان گفتمانی و مبارزه و رویارویی و ناپذیرایی وجود حاکمان و سردمدارانی است که بدبختی و وضع تراژیک کنونی را به بار آورده‌اند و این همان سیاست گفتمانی است که شاعر با به‌کارگیری رمزگان‌ها، نمادهای مختلف و ترکیب‌های منسجم و هماهنگ در این گفتمان

شعری به آن دعوت می‌کند؛ در واقع ترویج گفتمانی که در نتیجه‌ی آن، ارزش، جای نقصان ارزشی را می‌گیرد. شاعر وجود یک خلا گفتمانی را احساس و تنها راه نجات از این اوضاع تراژیک را وجود گفتمانی چاره‌ساز معرفی می‌کند:

«لا للظلام/ لا للجذام/ أرى لأول مرة/ طعم الغضب/ لون الغضب وأنا يقطعني الجذام/ السيف يصنع من الكلام/ النار تصنع من الكلام/ ابدأ كلام/ تجارتي/ براعم تفجر أسهماً من الكلام¹⁸»
(النوباني، 2022: 42-43).

گفتمان، تنها راه نجات و رهایی از دشواری‌ها که موجودیت انسان معاصر را تهدید می‌کند، است؛ وجود یک گفتمان مشترک در برابر صاحبان قدرتی که همه چیز را به پای خواسته‌های نامشروع خود قربانی می‌کنند. چنین گفتمانی قادر به بازسازی تمام حوزه‌های اجتماعی است و موجب نظم جهانی می‌شود. ون دایک گفتمان را ابزاری برای ارتباط و تعامل در سطح جامعه و فرهنگ معرفی می‌کند (رسولی و نعمت الهی، 1400: 8) و برخی نیز گفتمان را به‌عنوان عاملی زبانی معرفی کرده‌اند که به فهم مشترک از جهان دعوت می‌کند. از نظر فرکلاف گفتمان به‌عنوان یک عمل اجتماعی، موقعیت‌های اجتماعی را سامان می‌دهد و بر این اساس در جهان کنونی که از بی‌نظمی، رنج و مرگ انسانیت رنج می‌برد، شاعر تنها راه چاره را وجود یک گفتمان مشترک می‌داند. سیاستی که شاعر در این سروده به آن دعوت می‌کند، ناپذیرایی تاریکی و ظلال و شرایط ظالمانه‌ی کنونی و خلق یک گفتمان مشترک است.

این گفتمان در شعر النوبانی عاملی برای تولید قدرت است و "ساخته‌شدن شمشیر از کلام" به همین موضوع اشاره دارد. آتش در شعر شاعر، رمز ناپذیرایی، توان و عصیانگری است. شاعر با ترسیم ساخته‌شدن آتش از کلام، وجود یک گفتمان مشترک را چاره‌ساز می‌داند. «گفتمان‌ها همیشه در شرایط بحران و مشکلات سیاسی و اجتماعی دست به گریبان هستند. وقتی بحران‌ها با ابزار بی‌قراری و فصل‌بندی، هژمونیک را ضعیف و ناتوان می‌کنند؛ گفتمان‌ها در این شرایط به‌عنوان جایگزین، مشکلات موجود را برطرف می‌کند» (توحیدی‌فر و خورش، 1400: 106)؛ در واقع همانطور که فوکو اذعان داشته، گفتمان منبع مولد قدرت بوده و ساختارهای اجتماعی را به بهترین شکل تغییر می‌دهند.

از این روست که شاعر در این سروده این نوع از گفتمان را ترویج می‌کند و حضور این گفتمان مشترک را راه نجات و تولید قدرت برای سامان‌دادن به شرایط مصیبت بار و تراژیک کنونی می‌داند. در شرایطی که گفتمان مشترک جایگزین جنگ و ستیز شود، زندگی رونق می‌گیرد. شکفته‌شدن غنچه‌ها در این سروده به فضایی زیستی اشاره دارد که سرشار از زندگی و خوشی است. این فضا

مدلول حضور یک گفتمان مشترک می‌باشد که شاعر حضور آن را در فضای زیستی کنونی چاره‌ساز می‌داند و به آن دعوت می‌کند.

باورها و نگرش‌های مرتبط با گفتمان

در رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی جی، باورها و نگرش‌های غالب در گفتمان بررسی می‌شود. در هر گفتمان سیاسی گفته‌پرداز با کاربرست واژگان در بُعد استعاری آنها، از نگرش‌ها و باورهای کنشگران گفتمانی تعبیر می‌کند. در اینجا ارزش بیانی واژگان مورد توجه قرار می‌گیرد و در گفتمان کنشگران به‌عنوان ابژه‌ی گفتمانی، با باورها و نگرش‌های غالبی که آنها را به کنش وادار می‌سازد، بازنمایی و برجسته‌سازی می‌شود.

وظیفه‌ی تحلیل گفتمان انتقادی، روشن‌ساختن این باورها و نگرش‌های غالب در گفتمان است؛ به عبارتی دیگر، جهان گفتمان به‌عنوان جهان ابژه‌ها، باورها و کنش‌هایی را برجسته می‌سازد که کنش‌آفرین و موجب تقابل کنش‌ها و یا سوژه‌ها در گفتمان و در موقعیت‌های سیاسی و اجتماعی است (هوارث، 1395: 73-74). گفتمان به عنوان ظرفیتی بی‌پایان، بُعد استعلایی و محدودیت‌ها و جهان واقعی که برساخته‌ی نگرش‌ها و باورها است را بازنمایی می‌کند. در شعر النوبانی شاعر با کاربرست واژگان در بُعد استعاری آن‌ها، از نگرش‌ها و باورهایی تعبیر می‌کند که سازنده‌ی هویت جهان معاصر است:

«النور تقتله الدهور/ على أبواب مجرتنا الكنيبة/ تقتل طفلة على أبوابها/ يسير شمشون على أشلائها/ يلتهم الضوء/ على أفق السماء/ ويدوس الفرحة في كبد الرجاء/ العيد يزحف والربيع/ والعالم المجنون تأسره البنادق/ فيقطع الأشجار في الأرض و يحفر الخنادق/ من أين يأتيك الجلد ياصاحبي¹⁹» (النوباني، 2022: 31-32).

نگرش غالب در عصر حاضر، استعلایی بوده و جنگ و ستیز هویت، چهره‌ی واقعی آن است. شاعر بر اساس نگرش جهان‌شمول خود، چالش‌ها و مشکلات جهان کنونی را ترسیم می‌کند. نور در این سروده نماد زندگی و حیات‌بخشی است که در این سروده، شاعر کشته‌شدن آن را ترسیم می‌کند. در این جهان مصیبت‌زده و تراژیک، کودکان قربانیان برتری‌خواهی و نگرش استعلایی صاحبان قدرت هستند. کشته‌شدن کودکان در حقیقت مرگ تمام رؤیاهای شیرینی است که در نتیجه‌ی برتری‌خواهی و جنگ و ستیز هیچ‌گاه تحقق نخواهد یافت. شمشون یا سامسون یکی از شخصیت‌های عهد قدیم، به‌عنوان نماد ظلم و ستم است؛ این شخصیت به‌سبب قدرت خارق-

العاده‌ای که داشت، در فلسطین جرم و جنایت را به اوج خود رسانیده و حتی همسر خود «دلیله» را نیز به ناحق به قتل رساند (العلبکی، 1992: 261).

شاعر با کاربست این شخصیت که کودکان را در این گفتمان شعری به قتل می‌رساند، از هویت واقعی صاحبان قدرت و سیاستمداران در عصر حاضر تعبیر می‌کند. نگرش و باوری که شاعر در این سروده برجسته می‌کند، نگرش استعلایی و برتری‌خواهی و تمایل به کشتار و ستیز است که جهان کنونی را به عرصه‌ای برای نزاع و درگیری مبدل ساخته است. «البندقیة» در این سروده به چهره‌ی واقعی جهان کنونی و از نگرش غالب در عصر حاضر اشاره می‌کند. جهان کنونی از نگاه علی طه نوبانی، گرفتار جنگ و نزاع و درگیری و کشتار است. قطع درختان و حفر خندق‌ها در این سروده، به بهترین شکل هویت عصر حاضر را برجسته می‌سازد.

در جهانی که نوبانی ترسیم می‌کند، کودکان کشته و ثروت‌ها به چپاول و یغما برده می‌شود و شادی لگدمال می‌گردد. شاعر با ترسیم رخت برپستن عید و بهار و لگدمال شدن شادی در این فضای گفتمانی، از دنیایی تعبیر می‌کند که در آن همه چیز قربانی نگرش و باور غالب و غلطی شده که مدرنیته را به‌عنوان یک ابزار در خدمت این نگرش قراردادده است. مدرنیته در عصر حاضر به عنوان پروژه‌ای ناتمام در نتیجه‌ی وجود این نگرش و باور و طغیان کنش‌های استعلایی و تقابلی و قتل و کشتار، در رسیدن به اهداف خود ناکام‌مانده و در مقابل، درد و رنج را برای انسان در جهان کنونی به ارمغان آورده است.

رابطه‌ها در موقعیت گفتمانی

واژگان و الگوهای زبانی، تشکیل‌دهنده‌ی یک پیکره‌ی گفتمانی و منظومه‌ی معنایی هستند. واژگان، عناصر و ساختارهای زبانی بر اساس ارتباط معنایی خاص در یک منظومه‌ی گفتمانی در کنار هم قرار می‌گیرند و تشکیل‌دهنده‌ی پیکره گفتمانی هستند. جی در رویکرد تحلیل گفتمان خود به بررسی رابطه‌ها و پیوندهای بین عناصر و واژگان در پیکره‌ی گفتمان می‌پردازد و ارتباط معنایی بین واژگان و ساختارهای زبانی را بررسی می‌کند. جی به بررسی رابطه‌ها و پیوند بین ساختارهای زبانی و واژگان به منظور تعیین هویت معنایی گفتمان پرداخته و معنای تثبیت‌شده‌ی گفتمان را مشخص می‌کند.

بدین ترتیب می‌توان گفت که ابره‌های گفتمانی به‌وسیله‌ی بررسی رابطه و پیوند بین واژگان و ساختارهای گفتمانی مشخص می‌گردد. جیمز پل جی با بررسی رابطه‌ها و پیوندها، به دنبال اثبات

این حقیقت است که واژگان و عناصر زبانی براساس بُعد کارکردی آنها، «مجموعه‌هایی از پرکتیس‌های دلالت‌گر هستند که پیکره‌ی معنایی گفتمان و واقعیت معنایی گفتمان را شکل می‌دهند» (هوارث، 1395: 4). دریدا نیز با بررسی هم‌معنایی واژگان، به بازی دال‌ها به عنوان تعیین‌کننده‌ی نهایی معنا اشاره دارد (همان: 74) که هویت معنایی پیکره‌ی معنایی گفتمان را مشخص می‌کند. در سروده النوبانی دو پیکره‌ی معنایی متضاد و ناهمسو وجود دارد.

اکنون این سوال مطرح می‌شود که واژگان و عناصر زبانی در متن گفتمان چه معنایی را برجسته می‌کنند؟ در این سروده دو دال مرکزی متضاد وجود دارد؛ در یک سو گفتمان‌پرداز با کاربرست واژگانی که در یک محور معنایی قرار دارند و بین آن‌ها پیوند معنایی عمیقی وجود دارد، هویت معنایی گفتمان در برجسته‌سازی ظلم و ستم‌پیشگی سیاستمداران و صاحبان قدرت را شکل می‌دهد و در سوی دیگر با کاربرست ساختارهای گفتمان‌مدار و واژگانی که نقش کارکردی دارند، نقصان ارزشی و موقعیت زیستی نابسامان در جهان کنونی را برجسته می‌کند. شاعر در این سروده با به‌کارگیری واژگان و عناصر زبانی که در یک محور معنایی قرار دارند، هویت جهان کنونی را ترسیم می‌کند.

سراغاز جهان کنونی، مرگ حمورابی است و مرگ حمورابی بیانگر پایان عقلانیت و خرد است. در جهان کنونی عقلانیت ارتباطی، قربانی عقلانیت مادی و ابزاری شده و در نتیجه انسان معاصر در این جهان نمرودوار زیست می‌کند. نمرود و سامسون و ترسیم سگانی که هیچ‌گاه طعم عشق را نچشیده‌اند، در یک محور معنایی قرار دارند و چهره‌ی واقعی جهان کنونی را به طور ملموسی ترسیم می‌کنند. ارتباط معنایی بین واژگان، کنش‌ها و کنشگران گفتمانی، ترسیم‌کننده‌ی هویت جهان کنونی است. در این جهان تشویق جنایتکاران، متهم‌شدن بی‌گناهان و مقدم‌شدن انسان‌های جنایتکار بر آنها، بیانگر نقصان ارزشی در جهان کنونی است. بین واژه‌ی پاییز و شب و تاریکی پیوند معنایی عمیقی وجود دارد که تشکیل‌دهنده‌ی یک پیکره‌ی معنایی است و از وضع تراژیک انسان معاصر حکایت می‌کند:

«الناس كالأحجار/ الناس يعيش دمعنا/ ربيعنا كخريفنا/ أحلامنا مسجونة/ مادام أعداء الناس
الناس/ تراقصت فوق القبر الخطأ/ مس الجنون أصابها»²⁰ (النوبانی، 2022: 39-40).

انسان در جهان کنونی کنترل احساسات و عواطف خود را ندارد و به تعبیر فروید²¹ احساس نمی‌کند که مرکز جهان خویش است و دیگر خالق و مالک احساس خود نیست. ارتباط معنایی بین واژگانی همچون: سنگ‌بودگی انسان، عاشق اشک انسان بودن، دشمنی انسان‌ها با یکدیگر و

جنون‌وارگی انسان، واژگان و تعبیری هستند که بین آنها پیوند معنایی عمیقی وجود دارد و در بُعد استعاره‌ای و مفهومی خود، به خود بیگانگی انسان معاصر اشاره می‌کنند. به تعبیر دیگر، شاعر در این طرحواره‌ها و با کار بست واژگانی با هم معنا، از پوچی و بی حاصلی جهان معاصر تعبیر می‌کند. در جهان کنونی که شاعر با به‌کارگیری واژگان هم معنا آن را ترسیم می‌کند، آدمی دشمن آدمی است، انسان عاشق درد و رنج دیگری می‌باشد و در واقع از، از خود بیگانگی و بحران درونی رنج می‌برد؛ امری که سبب شده انسان به عنوان موجودی خلاق که می‌توانست با قدرت خلاقانه‌ی خود، همه‌ی هستی را زیر سلطه‌ی خود درآورد، اما در نتیجه‌ی به بردگی کشیده شدن انسان به وسیله‌ی نیروهای حیوانی داخلی خود، سنگدل شده و دائم در ستیز با هم نوع خود باشد و بحران درونی انسان که شاعر از آن تعبیر می‌کند، سبب خشونت بی حد و حصر وی شده است. اکنون او به چیزی جز خوی حیوانی نمی‌اندیشد و در پی ایجاد تغییری در وضعیت اسف‌بار و نکبت‌زایی که در آن زندگی می‌کند، نیست.

در دنیای کنونی که انسان از خود بیگانه شده، تا زمانی که آدمی دشمن آدمی است و با قساوت با هم نوع خود سر ستیز دارد و عاشق درد و رنج دیگری است، هیچ رؤیایی تحقق نخواهد یافت. رؤیاها در بند خود بیگانگی انسان است؛ انسانی که جنون‌وار عاشق جنگ و ستیز است:

«يا كوكب الأرض الحزين/ هيهات أن تبث ما بين السطور/ عن المصير/ لا بأس إن تحرقنا
الجِمْمْ/ نمرود ينفخ فوق العود لينطفئ/ شياطين الأرض تحاكي ملائكة السماء/ وتطفئ الشمعة
حولك الذئاب²²» (همان: 54-56).

شاعر در این بخش با خطاب قراردادن زمین، نگرش جهان شمول را به صراحت بیان می‌کند. ارتباط بین نمرود و شیاطین روی زمین و گرگ‌ها ارتباط و پیوندی معنادار است. بین رمزگان "الشمعة والنای والعود" نیز یک ارتباط معنایی عمیق وجود دارد و در بُعد استعاره‌ای این واژگان نماد زندگی، آسایش و آسودگی است. شاعر با ترسیم خاموش شدن شعله‌ها به وسیله گرگ‌ها و خاموش شدن صدای نای و عود به وسیله نمرود از بی‌روح بودن زندگی در جهان کنونی تعبیر می‌کند. عصبیت‌های بیجا در عصر کنونی، یکی از مهم‌ترین عوامل و اسباب وضع تراژیک کنونی است که شاعر آن را دلیل بسیاری از قتل‌ها و کشتارها می‌داند؛ در واقع می‌توان گفت که جهان کنونی از نقصان ارزشی رنج می‌برد.

تعبیر تقلید شیاطین روی زمین از فرشتگان آسمانی و یا به عبارتی کنش به صورت فرشته در آمدن شیاطین زمینی، به انقلاب ارزش‌ها و رنگ‌باختن انسان در عصر حاضر اشاره می‌کند.

آدمی در عصر حاضر در راه رسیدن به امیال و ارضای خواسته‌هایش، از خود واقعی‌اش فاصله گرفته و به موجودی کاملاً بیگانه از خود تبدیل شده است. در این نمونه، پیکره‌ی استعاره‌ی گفتمان، از مجموعه‌ای از واژگان و رمزگان‌ها تشکیل شده که بین آنها پیوندی عمیق برقرار است و در سطح بازنمون نشانه‌ها، در کنار هم یک مفهوم کلی و دال مرکزی را ترسیم می‌کند و شاعر با کمک کارکرد بلاغی بیانی و استعاره‌ی واژگان، جهان کنونی را جهانی آکنده از ظلم و جور و خشونت و قتل و کشتار و انقلاب ارزش‌ها معرفی می‌کند.

در این بخش از سروده‌ی النوبانی بین واژه‌ی «المصیر» که خالی از بار استعاره‌ی بوده و طرحواره‌های نمایشی و واژه‌های دارای بار استعاره‌ی پیوندی مفهومی وجود دارد. ارتباط بین این دو، ارتباط دال با مدلول است. شاعر در خطاب قراردادن کوهی زمین او را از در پی سرنوشت‌بودن باز می‌دارد و در بُعد بیانی این سروده، شاعر سرنوشت را مبهم و آینده را بی‌سامان می‌داند. این سرنوشتی که شاعر با نگرش جهان شمول خود از آن بیزاری می‌جوید، مدلول خونریزی و حمیت‌های بی‌جا و خاموش شدن شعله‌های زندگی به وسیله‌ی انسان‌ها در جهان کنونی است؛ انسان نمرودوار در ستیز با یکدیگر می‌باشد و هریک به دنبال حذف دیگری است.

منازعات غالب

منازعات غالب به بحث‌ها، مجادله‌ها و موضوعاتی اشاره دارد که پیرامون انسان‌ها در جریان است. در یک گفتمان، موضوعاتی که موجب گفتگو، تعامل و یا منجر به نزاع و ستیز می‌شود، به عنوان منازعات غالب مورد بررسی قرار می‌گیرد و اینکه گفته‌پرداز در گفتمان خود چه عاملی را به عنوان عاملی برای بحث و گفتگو و منازعه معرفی می‌کند، محور تحلیل انتقادی گفتمان است. در شعر النوبانی، حس استعلاء و تلاش برای تحقق خواسته‌ها و امیال منجر به نزاع و ستیز و تلاش برای حذف دیگری شده و رهیافت هر نوع نزاع غالب و پایان آن، به حضور ایدئولوژی ختم می‌شود؛ در واقع در موقعیت‌هایی که نزاع گفتمانی برقرار است، وجود موضوعی که در فضای متخاصم منجر به جدل و ستیز می‌شود، ایدئولوژی را شکل می‌دهد (مک دائل، 1380: 96). النوبانی در این سروده تحقق خواسته‌ها و ارضای امیال را عاملی برای نزاع و ستیز معرفی می‌کند:

«أحلامنا/ زعم الجميع بأنّها/ سهل بسيط ذو امتناع/ وُضعت على الرّفّ/ ومضوا على درب الدماء/ المجرمون يدوسون الأبرياء/ باسم البطولة والفداء»²³ (النوبانی، 2022: 39).

احلام در این سروده در بُعد بیانی خود، نمایانگر امیال و خواسته‌هایی است که شاعر آن را عاملی برای ستیز و نزاع معرفی می‌کند. شاعر در این سروده با به‌کارگیری زبانی صریح این حقیقت را بازنمایی می‌کند که انسان‌ها در عرصه‌ی جهانی، رویاها و خواسته‌ها را چیده‌شده بر روی طاقچه می‌بینند و تلاش برای تحقق خواسته‌ها و امیال، انسان‌ها را در مسیر قتل و کشتار قرار داده است.

در راه رسیدن به خواسته‌ها و ارضای امیال، تبهکاران بی‌گناهان را لگدمال می‌کنند و با شعار دلاوری و ایثار، یکدیگر را قربانی می‌کنند. شاعر تصویری ملموس از جهان کنونی را ترسیم می‌کند که در آن جهت‌گیری ایدئولوژی و نزاع و ستیز، مدلول تلاش برای تحقق رؤیاها و ارضای تمایلات است و در این جهان آشوب‌زده و آکنده از هرج و مرج، تلاش برای رسیدن به رؤیاها و امیال شخصی، سبب‌شده تا جهان کنونی بیش از پیش به سمت و سوی استثمار و کشتار کشیده شود و رقابتی مرگ‌بار بین انسان برقرار باشد که هر انسانی به دنبال حذف دیگری است.

نتیجه‌گیری

رویکرد جی رویکردی ساختارگرا در تحلیل گفتمان انتقادی است که به بررسی بُعد کارکردی گفتمان می‌پردازد. پژوهش حاضر بر اساس این رویکرد که می‌توان آن را تلفیقی از رویکرد لا کلا و موف و تئو ون لیون دانست، به بررسی شعر علی طه النوبانی پرداخت. شاعر در این سروده با نگرش جهان‌شمول خود، به دنبال ترسیم چهره‌ی واقعی جهان کنونی است؛ جهانی که در نتیجه‌ی تمایل به کشتار و قتل و خونریزی، به عرصه‌ای برای نزاع و درگیری مبدل شده است. کنش‌ها در جهان کنونی بر مبنای مادی‌گرایی و منفعت انجام می‌گیرد و نزاع و درگیری کنش‌های متقابل و ضدیت موجود بین افراد، نتیجه‌ی روح مادی‌گرایی و منفعت‌طلبی در جهان معاصر است که در آن ضدا ارزش‌ها جایگزین ارزش‌ها شده و نزاع و هم‌ستیزی، هویت جهانی کنونی را شکل می‌دهد.

شاعر در این سروده هویت کنشگرانی را برجسته می‌کند که به‌عنوان سیاستمداران و صاحبان قدرت در عصر حاضر، در راه ارضای امیال و خواسته‌های خود، هرکدام به دنبال طرد و حذف دیگری است. رمزگان نمرود برجسته‌سازی هویت افراد ظالم و مستبدی است که دنیای کنونی را به عرصه‌ای برای نزاع و تقابل تبدیل کرده‌اند. شاعر به‌منظور ترسیم هویت این کنشگران و برجسته‌سازی آنها رمزگان‌هایی مفهومی و شخصیت‌هایی با دلالت معنایی مشخصی را به‌کار می‌گیرد. کاربست واژگانی که بین آنها ارتباط و پیوند عمیقی وجود دارد، دنیایی را رسم می‌کند که از نقصان ارزشی رنج می‌برد.

در بُعد کنشی، گفتمان شاعر با ترسیم مقدم‌بودن جنایتکاران بر بی‌گناهان، کشته‌شدن رویاهای شیرین کودکان و کشته‌شدن حمورابی، دنیایی متناقض را ترسیم می‌کند که در آن عقل و خرد و عقلانیت قربانی خواسته‌ها و امیال انسان شده است. شاعر با کاربست رمزگان‌های مختلف از جمله رمزگان کلاب، ذنب و شمشون که رمزگانی اسطوره‌ای است، هویت سردمداران و صاحبان قدرت در عصر کنونی را برجسته می‌کنند که با درنده‌خویی و برای ارضای امیال خود تمام ارزش‌ها را قربانی خواسته‌های خود کرده و نزاع و درگیری و ستیز را برای جهان معاصر به ارمغان آورده‌اند. رمزگان آتش در این سروده یکی دیگر از رمزگان‌های شناختی است که شاعر با ترسیم کشته‌شدن پرومته، از قربانی شدن انسانیت در جهان کنونی تعبیر می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

1. Gramsci
2. Mikhail Bakhtin
3. Leoi Altousir
4. Michel Foucault
5. Habermass
6. Fairclough
7. Van Dijk

8. علی طه نوبانی شاعر معاصر اردنی است که در سال 1968 در شهر جرش اردن به دنیا آمد. در زمینه شعر و داستان نمایشنامه‌دارای آثار ارزشمند متعددی است. سال 2000م به عنوان مدیر انجمن نویسندگان اردن انتخاب شد و در سال 2018م از سوی اکرم الزعبي جایزه نوآوری ادبی را دریافت کرد. از مهمترین آثار وی «دیوان جنازة حمورابي الاخيرة» و «عندما نقتل علینا الريح» و «لدررب و الحکایات» را می‌توان نام برد. شاعر در اشعار خود با زبانی رمزآلود و با به کارگیری رمزگان‌های مختلف از جمله رمزگان‌های تاریخی مشکلات و چالش‌های جهان امروز را به تصویر می‌کشد و اشعار زیادی نیز درباره قضیه فلسطین سروده است که در این سروده‌ها موضوعاتی همچون جنگ، تبعید و هویت فلسطینی و درد و رنج آوارگان را با زبانی آکنده از احساس و عاطفه ترسیم کرده است.

9. Jmames paul jee
10. Fowler
11. Jacques Derrida

12. در روشنای روز گردبادها مرا در می‌نوردد و منطق در هر سو از بین می‌رود و من نشسته درباره انسانیت می‌اندیشم. کشتار گرسنگان را با چشم خود می‌بینم و سر سفره دون مایه‌ها می‌نشینم و در میان کتاب‌ها، لالایی‌هایی که برای کودکان گفته می‌شود تا به خواب روند، گم می‌شود.
13. نمرود بی‌رحمانه گندم‌ها را به عمق اقیانوس می‌اندازد. عقده در قلب گرسنگان روز به روز بزرگ‌تر می‌شود. چه ارزان است انسان در بازار طلا...
14. سر هر قاضی عادل بریده می‌شود و متهم‌ها بر بی‌گناهان مقدم داشته می‌شوند. خنجرها به عمق اقیانوس پرتاب می‌شود و نمرود بر درد و رنج مردم شادمان دست می‌زند. وجدان جهان در سینه‌ها سرکوب می‌شود و من در ایمان به این سرنوشت غرق می‌شوم.
15. سبزه جاودانگی خشک و در افق پژمرده شده است و غبار تابستان عالم را در برگرفته است و همچون زنبور مرا نیش می‌زند. در برابر دیدگانم چیزی به جز رنگ زرد گیاه‌ها را نمی‌بینم. از قطره‌های آن و سختی اشیاء مارهایی سربرآورده و مرا محروم کرده و به گناه می‌کشاند.
16. گیلگامش از پادشاهان سومری شهر اوروک است که به فراست و شجاعت و بی‌باکی مشهور بود. صداقت و پیوند عمیقی بین گیلگامش و انکیدو وجود داشت که سرانجام انکیدو در نتیجه نفرین عشتار بیمار شده و بعد از چند روز درد و رنج تسلیم مرگ می‌گردد. بعد از مرگ انکیدو گیلگامش راهی سفری بی‌پایان در جستجوی جاودانگی می‌شود و در پی رسیدن به سبزه‌ای می‌رود که او را جاودانه سازد. گیلگامش در پی گیاه جاودانگی آواره کوه و بیابان می‌شود اما در نهایت به مقصود خود نمی‌رسد و در می‌یابد که نمی‌تواند از چنگ مرگ بگریزد. سرانجام ماجراجویی خود در طلب گیاه جاودانگی را به سرزمین تاریک و دریای مرگ و رازهای مرگ و زندگی را بر لوح‌های سنگی می‌نویسد و بر دیوار شهر قرار می‌دهد تا مردم از تجربه‌هایش پند گیرند و بدانند که جاودانگی در گرو نام نیک است (نجفی ایوکی و همکاران، 1400: 189).
17. چنگال‌های نمرود در پیکر دزد آتش فرو می‌رود. گرسنگان طعم نان را نچشیده‌اند و سگ‌ها نیز طعم عشق را نمی‌دانند. مانعی نیست. در جهان کنونی نصف مردم در قهوه‌خانه‌ها می‌رقصند و نصف دیگر غرق‌اند. خورشید و ماه ناله می‌کنند و بشر چیزی به نام عدالت را نمی‌شناسد.
18. نه تاریکی و نه بیماری هیچ چیز مانع نمی‌شود. برای نخستین بار است که طعم خشم و رنگ خشم را می‌بینم. از سخن شمشیر بران ساخته می‌شود و از کلام آتش درست می‌شود و من به سخن گفتن را آغاز می‌کنم و از غنچه‌های سخنانم تیرهای سهمگین می‌بارد.
19. رمزگاران نور را از بین می‌برند. و در دروازه‌های زندگی غم زده‌مان کودکان کشته می‌شوند و شمشون جنازه‌های آنان را لگد می‌کند و در دل امید شادی‌ها را لگدمال می‌کند و عید و بهار در حال آمدن است و تفنگ‌ها جهان را محاصره کرده‌اند و درختان قطع می‌شود و خندق‌ها برای پیکار حفر می‌شود. دوست من در این اوضاع چگونه بردباری می‌کنی و شکیبایی می‌ورزی.

20. مردم در این جهان دل‌هایشان همچون سنگ سخت شده است. مردم عاشق خود هم هستند. در این جهان بهارمان همچون پاییز و رؤیاهایمان در بند است. تا زمانی که انسان با انسان دشمنی کند، قدم‌ها رقص‌کنان بر سر قبور می‌رقصند و همه جنون زده می‌شوند.

21. Sigmund Freud

22. ای کره خاکی اندوهگین..... هیچ گاه نمی‌توانی در میان سطور در جستجوی سرنوشت باشی... مانعی نیست اگر تعصبات ما را آتش زند. نمرود در آتش هیزم‌ها می‌دمد تا آن را خاموش کند و شیاطین زمین خود را همچون فرشته‌های آسمانی جلوه می‌دهند و گرگ‌ها نور شمع را خاموش می‌کند.

23. همه گمان می‌کنند که رؤیاهای ما ساده تحقق پیدا می‌کند اما رؤیاهای ما کنار گذاشته شده و بر قفسه‌ها نهاده شده است. مردم در خود هم غرق شده‌اند. مجرمان بی گناهان را به نام دلاوی و ایثار لگدمال می‌کنند.

منابع و مآخذ

- آفاگل زاده، فردوس، (1385)، *تحلیل گفتمان انتقادی*، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
- انصاریان، شادی و همکاران، (1398)، «واکاوی سخنرانی حسن روحانی در مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال 1396 با رویکرد تحلیل گفتمان پل جی»، *زبان‌شناسی اجتماعی*، 2(6): 69-89.
- <https://doi.org/10.30473/il.2019.42376.1188>
- برگر، پیتر و لاکمن، توماس، (1394)، *عشق سیال، ساخت اجتماعی واقعیت*، ترجمه: فریبرز مجیدی، چاپ سوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- البلعکی، منیر، (1992)، *معجم الأعلام المورد*، بیروت: دارالعلم للملایین.
- بلاوی، رسول و آباد، مرضیه، (2012)، «دلالات الألوان في شعر يحيى السماوي»، *إضاءات نقدية*، 2(8): 9-32.
- توحیدی‌فر، نرجس و خورش، صادق، (1400)، «فرآیند به کارگیری نقاب برای اسطوره سازی در تحلیل گفتمان لاکلا و موف: قصیده خروج رأس الحسین من المدن الخائنة از قاسم حداد»، *نقد ادب عربی*، 2(2): 99-120.
- [Doi: 10.29252/JALC.2021.206153.0](https://doi.org/10.29252/JALC.2021.206153.0)
- رسولی، محمد رضا، نعمت الهی، پویا، (1400)، *نظریه گفتمان: از ساختارگرایی تا پساساختارگرایی*، تهران: نشر لوگوس.
- زارع، ناصر، بلاوی، رسول و هاشمی‌تزنکی، زهرا، (1399)، «تحلیل گفتمان رمان «الحرب فی مصر» اثر یوسف العقید بر اساس نظریه تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف»، *زبان و ادبیات عربی*، 12(1): 147-160.
- [Doi: https://doi.org/10.22067/jall.v12.i1.77205](https://doi.org/10.22067/jall.v12.i1.77205)
- زینی وند، تورج، احمدی، علی اکبر و کرمی، آرش، (1392)، «بررسی تطبیقی بازآفرینی اسطوره پرومته در شعر معاصر عربی و فارسی با تأکید بر شاعران برجسته»، *کاوش نامه ادبیات تطبیقی*، 3(10): 81-101.
- شعیری، حمیدرضا، (1395)، *تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناختی گفتمان*، تهران: انتشارات سمت.

الشيخ، سمير، (2012)، *مرايا البرية: القوى الثقافية الجمالية في شعرية العلاق*، ضمن كتاب الصوت المختلف، عمان: دارفضاءات للنشر والتوزيع.

فاولر، راجر، (1390)، *زبان‌شناسی و رمان*، ترجمه محمد غفاری، تهران: نشر نی.

فرقانی، محمد مهدی، (1382)، *راه دراز گذار*، تهران: نشر فرهنگ و گذر.

فیلیپس، لوتیز و یورگنسن، ماریان (1389)، *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

قیصریان، احسان، زاهدی مازندرانی، محمدجواد، مهرآیین، مصطفی و ملکی، امیر، (1398)، «برساخت اجتماعی عشق در زبان زندگی روزمره (روایت عشق از نگاه زوج‌های قوم کرد)». *جامعه پژوهی فرهنگی*، 10(2): 81-109.

Doi: 10.30465/SCS.2019.4200.

کاظمی، پریرسا، (1400)، «تحلیل گفتمان انتقادی مجموعه اشعار «الحبيب الافتراضي» غادة السمان بر اساس الگوی فرکلایف»، *زبان و ادبیات عربی*، 13(27): 63-83.

Doi: <https://doi.org/10.22067/jallv13.i4.85843>.

مک دانیل، دانیال، (1380)، *مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان*، ترجمه: حسینعلی نودری، نشر فرهنگ گفتمان.

نجنفی ایوکی، علی، سیفی، محسن و حاجی قربانی، فاطمه، (1400)، «الهام‌گیری از کهن الگوی گیل گمش در شعر معاصر عربی با تکیه بر شعر سمیع القاسم، ادونیس و سعدی یوسف»، *نقد ادب معاصر عربی*، 12(5): 186-204.

النوبانی، علی طه، (2022م)، *الأعمال الشعرية الكاملة*، الأردن: المملكة الأردنية الهاشمية.

هوارث، دیوید، (1395)، *تحلیل گفتمان*، تهران: نشر اندیشه احسان.

Gee, J,p, (2014), *An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method*. New York and Lodon: Routledge publication.

Van Dijk, T, (1998), *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London: Sage.

التحليل النقدي لقصيدة جنازة حمورابي الأخيرة في ضوء نظرية بل جي في تحليل الخطاب

حسين إلياسي مفرد¹

زينب قاسمي اصل²

المُلخَص

التحليل النقدي للخطاب اتجه جديد في مقارنة الخطاب يقوم بمقاربة اللغة كعنصر ذي الفعالية الاجتماعية. يعد جيمز بل جي من أهم المشتغلين بحقل التحليل النقدي للخطاب. وهو مزج في كتاباته الاتجاه النقدي لكل من فيركلاو و لاكو وموفه و روث ووداك و طرح اتجاهاً جديداً في مجال التحليل النقدي للخطاب. المشتغلون بحقل التحليل النقدي للخطاب يعكفون على اللغة ويقومون بدراساتها بوصفها وسيلة لبناء التواصل ولها الفعالية الاجتماعية. بناء على أنّ لغة الشعر لها الخصوصية التواصلية وينتج الشعر ويولد لبناء التواصل، يمكن في إطار هذا الاتجاه النقدي دراسة النماذج الشعرية التي لها التوجه الإيدئولوجي. تحاول هذه الورقة البحثية بالاعتماد على منهج بل جي في مجال التحليل النقدي للخطاب دراسة قصيدة جنازة حمورابي الأخيرة للشاعر الأردني علي طه النوباني وتشير النتائج إلى أنّ الشاعر في قصيدته يبرز وجود الهويتين المختلفتين بينها الضدية والاختلاف. الشاعر باستخدام الرموز المعرفية والاسطورية والتاريخية يكشف عن ماهية الفاعلين المشاركين في هذا الخطاب الشعري. توظيف شخصية نمرود استحضار رمزي للحكام والسياسيين الذين يتقاتلون من أجل إرضاء رغباتهم و اميالهم وصار العالم المعاصر مجالاً لصراعاتهم وسجلاتهم وعمل الشاعر على إبراز هوية الحكام المعاصرين وهوياتهم باستخدام هذه الرموز المعرفية. مقتل بروميتية في هذا الخطاب الشعري يعبر عن ضياع القيم في العصر الراهن. حمورابي من الرموز ذات الفعالية الاتصالية ورمز القيم والمثل العليا التي يتمنى الشاعر حضورها في العصر الراهن وموته في نهاية القصيدة في فضاء شعري ينبني على السجال والصراع، يرسم النقص القيمي في العصر الراهن ويذكرنا بضياع القيم في العالم المعاصر وفي عصر الحداثة.

الكلمات الدلالية: الشعر الأردني المعاصر، علي طه النوباني، التحليل النقدي للخطاب، جيمز بل جي.

¹ أستاذ مساعد في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة لرستان، خرم آباد، إيران.

² أستاذة مساعدة، قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة فرهنكيان، طهران، إيران.